

MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Katedra obchodního práva

Clausula rebus sic stantibus v českém právu

Josef Kotásek

Clausula rebus sic stantibus.

- „*Doložka daných poměrů*“
- Reakce na mimořádné závažné dopady změn vnějších okolností do obsahu závazku
- Adaptace závazku na excesivní narušení rovnováhy v právech a povinnostech stran
- Zásada: i když se po uzavření smlouvy změní okolnosti do té míry, že se plnění stane obtížnějším, je zavázaná strana povinna splnit svůj dluh. Smlouva strany zavazuje (§ 1759)
- Průlom možný pouze za taxativně vymezených podmínek
- Úprava změny okolností v § 1764 až § 1766 OZ
- Princip: každá smlouva imanentně obsahuje klauzuli *rebus sic stantibus*

Původ parémie

- **Rebus sic stantibus omnis promissio intellegitur**
(Akvinský, T. Summa theologiae 2,2,110,3)
- Každý slib chápeme jako závazný jen za nezměněných poměrů

Česká úprava do 2013

- Absence obecného mechanismu zohlednění výrazných změn vnějších okolností
- Smlouva o smlouvě budoucí, § 50a ObčZ, § 292 odst. 5 ObchZ + Výživné (ZoR) + Změna poměrů v případě bytových náhrad
- Zákon spojil s kvalifikovanou změnou okolností zánik závazku ze smlouvy o smlouvě budoucí
- Porovnání okolností, z nichž strany vycházely při vzniku závazku s těmi „aktuálními“

§ 50a ObčZ

- (1) Účastníci se mohou písemně zavázat, že do dohodnuté doby uzavřou smlouvu; musí se však přitom dohodnout o jejích podstatných náležitostech.
- (2) Nedojde-li do dohodnuté doby k uzavření smlouvy, lze se do jednoho roku domáhat u soudu, aby prohlášení vůle bylo nahrazeno soudním rozhodnutím. Právo na náhradu škody tím není dotčeno.
- (3) Tento závazek zaniká, pokud okolnosti, ze kterých účastníci při vzniku závazku vycházeli, se do té míry změnily, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena.

Starší česká úprava: změna okolností jako důvod zániku závazku

- § 575 ObčZ: dluh zaniká, stane-li se plnění nemožným
- Pro obchodní vztahy modifikace § 352 - 354 ObchZ
- Objektivní, subjektivní či právní nemožnost plnění
- Problém u tzv. hospodářské nemožnosti plnění a u těžkostí nastoupivších po uzavření smlouvy
- Sporná aplikace korektivů dobrých mravů, poctivosti
- Rozpor s dobrými mravy či poctivostí obchodu vede k neplatnosti či odepření ochrany
- Může ale založit oprávnění dotčené strany?
- Může soud rozhodnout, že se obsah obligace mění?

Starší česká úprava: změna okolností jako důvod odstoupení

- Zmaření účelu smlouvy
- Možnost odstoupení za splnění rigidně formulovaných podmínek + řada zákonných výjimek
- § 356 *ObchZ (1)* Zmaří-li se po uzavření smlouvy její základní účel, který v ní byl výslovně vyjádřen, v důsledku podstatné změny okolností, za nichž byla smlouva uzavřena, může strana dotčená zmařením účelu smlouvy od ní odstoupit. (2) Za změnu okolností podle odstavce 1 se nepovažuje změna majetkových poměrů některé strany a změna hospodářské nebo tržní situace.

§ 936 Obecný zákoník občanský (1811)

- O úmluvě a budoucí smlouvě
- Dohoda, že teprve v budoucnosti má býti učiněna smlouva, je závazná jen tehdy, když byl určen i čas uzavření i podstatné kusy smlouvy, a když se mezi tím okolnosti nezměnily tak, že by tím byl zmařen výslovně ustanovený nebo z okolností vysvítající účel, nebo důvěra jedné nebo druhé strany byla ztracena. Vůbec jest pak naléhati na to, aby takové přípovědi byly provedeny nejdéle do roka od vymíněného času; jinak právo zanikne.

Judikatura NS ČSR - OZO, (ABGB).

■ Vážný č. 1680.

- Rozh. NS ČSR ze dne 17.5.1922, sp. zn. Rv I 407/22
- „Doložkou "rebus sic stantibus" má význam nejen při smlouvě předchozí, nýbrž při úplatných smlouvách vůbec. Účinek její nezáleží nutně jen v nároku na zrušení smlouvy, nýbrž může jeviti se i v tom, že zjedná se hospodářský soulad mezi plněním a plněním navzájem.“

■ Vážný č. 17516.

- Rozh. NS ČSR ze dne 15.12.1939, sp. zn. Rv I 612/39
- „Zásada "rebus sic stantibus", vytčená v § 936 obč. zák., platí i při smlouvách definitivních, obzvláště, jde-li o opětuující se do budoucna posunutá vzájemná plnění, při nichž by bez použití této zásady nastal křiklavý nepoměr mezi vzájemným plněním obou stran.“

Smlouvy nutno plnit...

- Změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že se plnění podle smlouvy stane pro některou ze stran obtížnější, nemění to nic na její povinnosti splnit dluh.
- Koreluje s § 2006 OZ: Plnění není nemožné, lze-li dluh splnit za ztížených podmínek, s většími náklady, s pomocí jiné osoby nebo až po určené době
- Při závažném znevýhodnění jedné ze stran: možnost aktivace adaptačního mechanismus v § 1765 a § 1766

Ovšem ...

- OZ 1765 (1) Dojde-li ke změně okolností tak podstatné, že změna založí v právech a povinnostech stran zvlášť hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. Uplatnění tohoto práva neopravňuje dotčenou stranu, aby odložila plnění. (2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, převzala-li na sebe nebezpečí změny okolností.

§ 1766 OZ

- (1) Nedohodnou-li se strany v přiměřené lhůtě, může soud k návrhu kterékoli z nich rozhodnout, že závazek ze smlouvy změní obnovením rovnováhy práv a povinností stran, anebo že jej zruší ke dni a za podmínek určených v rozhodnutí. Návrhem stran soud není vázán.
- (2) Soud návrh na změnu závazku zamítne, pokud dotčená strana neuplatnila právo na obnovení jednání o smlouvě v přiměřené lhůtě, co změnu okolností musela zjistit; má se za to, že tato lhůta činí dva měsíce.

Podstata adaptace, inspirace zákonodárce

- Řešení směřuje k obnovení ekonomické rovnováhy v právech a povinnostech stran narušené následnou změnou okolností
- Inspirováno úpravou obsaženou v principech UNIDROIT
- Důsledněji a jasněji se rozlišuje situace skutečné „nemožnosti“ plnění, a pouhé „obtížnosti“ plnění
- Čl. 6.2.1 až 6.2.3 zásad UNIDROIT (*Principles of International Commercial Contracts*)

Další zahraniční inspirace

- Soft law, např. čl. 6:111 PECL, čl. III.-1:110 DCFR nebo čl. 157 Gandolfiho kodifikace (*Code européen des contracts*).
- Komparace: německá koncepce *Wegfall der Geschäftsgrundlage*, případně německé pojetí hospodářské nemožnosti plnění
- Striktnější angloamerická koncepce *impracticability*, parciálně *frustration of purpose*
- *Hardship*

Materiální předpoklady spuštění adaptačního mechanismu

- existence změny okolností
- vznik zvlášt' hrubého nepoměru v právech a povinnostech
- nepředvídatelnost této změny
- neovlivnitelnost změny
- nepřevzetí rizika změny na sebe
- příčinná souvislost mezi změnou a vznikem zvlášt' hrubého nepoměru

Hrubý nepoměr znevýhodněním

- neúměrným zvýšením nákladů plnění (zvýšení ceny surovin, zhoršení dostupnosti zboží na trhu apod.)
- neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění (plnění ztrácí pro věřitele ekonomický význam, vč. případů zmaření účelu smlouvy)
- otázka stanovení pevné hranice pro posouzení hrubého nepoměru

Obtíže s kvantifikací, scestí Unidroit

- Rozhodovací praxe v režimu zásad UNIDROIT - nárůst nákladů, případně snížení hodnoty, které nečiní ani 50% původních hodnot, zpravidla není vážným narušením parity
- Rozhodná míra podstatnosti změny - kolem 80% až 100%
- Pochybná přenositelnost závěrů

Časové aspekty

Skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se poté dotčené straně stala známou

- otázkou je vztah k omylu jako náležitosti právního jednání (PECL, DCFR záměrně vyžadují, aby šlo o skutečnost nastalou až po uzavření smlouvy)

- OZ: i skutečnosti nastalé již před tímto okamžikem, pokud se dotčené straně stanou až po uzavření smlouvy známé
- respekt oprávněných zájmů a očekávání druhé strany, nelze krýt nedostatečnou kontraktační pečlivost a lehkověrnost
- § 4 odst. 2 a § 5 OZ
- nesmí jít o okolnosti, které mají původ v protiprávním činu samotné dotčené strany, případně v protiprávním stavu, který tato strana vyvolala nebo nad kterým má kontrolu (§ 6 odst. 2)

Časové aspekty II

Právní úprava se netýká povinností, které již před nastalou změnou okolností zanikly (splněním či jinak, šlo-li o zánik po právu).

Změna okolností se musí vztahovat k plnění, které má v budoucnu teprve nastat.

Jde o způsobení nepoměru mezi právy a povinnostmi mezi stranami, nikoliv o vypořádávání minulých, již přijatých plnění.

Pokud jde tedy o určité dlouhodobé transakce s opakovaným plněním, hardship se může týkat pouze plnění, které se teprve mají uskutečnit, nikoliv těch, které už byly na základě smlouvy realizovány.

Stejně pokud jde o plnění částečné, neodporuje-li to zvláštní povaze závazku (Šilhán, 2014)

Nepředvídatelnost

Dotčená strana nemohla změnu rozumně předpokládat
(hledisko průměrné osoby a odborníka, § 4 a § 5, modifikované
okolnostmi případu)

Inflace?

Politické události?

Kalkulace nutná vždy v konkrétním kontextu

Negativní příklady: **standardní** kolísání cen ropy, fluktuace
zaměstnanců, běžné kolísání počasí, obvyklé střídání politických
stran, špačci na vinici

Mšička révokaz

Kauzální nexus

Strana, která se dovolává práva na obnovu jednání o smlouvě musí prokázat, že k narušení rovnováhy došlo právě proto, že se vnější okolnosti změnily.

Případné adaptační mechanismy ve smlouvě, indexace

Neovlivnitelnost

(Vážný 12 401)

„Neodvratitelnou událostí jsou jen jednání a jejich následky, jež ani při největší pečlivosti nelze odvrátit opatřeními a prostředky, jež *jsou k výsledku v rozumném poměru.*“

Nepřevzetí rizika druhou stranou

- Převzetí může být výslovné, nebo implicitní (dané např. povahou smlouvy, sjednáním přírážky za konkrétní riziko), komplexní či dle jednotlivých vymezených okolností
- EX LEGE, § 2756 Odvážné smlouvy
- Závisí-li podle ujednání stran prospěch, anebo nepospěch alespoň jedné ze smluvních stran na nejisté události, jedná se o smlouvu odvážnou.
§ 2757
- Pro závazky z odvážných smluv se nepoužijí ustanovení o změně okolností (§ 1764 až 1766) a neúměrném zkrácení (§ 1793 až 1795).

Renegociace

- Dotčené straně vzniká subjektivní právo „domáhat se“ vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě.
- Strana má právo na to, aby druhá strana vstoupila do negociací, jejichž účelem bude modifikace závazku tak, aby byla obnovena rovnováha v právech a povinnostech stran v tom měřítku, které existovalo v době uzavírání smlouvy.
- Tomu nutně odpovídá subjektivní povinnost druhé strany do smluvního vyjednávání vstoupit.
- Porušení povinnosti vstoupit v jednání může zakládat dotčené straně právo na náhradu škody
- Stejně to platí i pro případ, kdy protistrana vstoupí v jednání bez skutečného úmyslu smlouvu uzavřít (culpa in contrahendo - § 1728, § 1729; rozpor s principem poctivosti)

Proces renegociace - § 1766 odst. 2

- Dotčená strana má právo na obnovení jednání o smlouvě, způsob „uplatnění“ není blíže stanoven
- Uplatnění práva neopravňuje k odepření plnění (odepření plnění proto zakládá odpovědnost za nesplnění za standardních podmínek)
- Právo je třeba uplatnit v přiměřené lhůtě, má se za to, že činí 2 měsíce (dle UNIDROIT bez zbytečného prodlení „*without undue delay*“)
 - Domněnka je vyvratitelná, proto by dotčená strana mohla tvrdit a dokazovat, že - vzhledem k okolnostem konkrétního případu - byla adekvátní jiná, delší lhůta (břemeno tvrzení a břemeno důkazní)
 - Zmeškání lhůty má za následek ztrátu práva? („soud návrh na změnu závazku zamítne“) - NE (opačné názory)
 - Působí problematicky, zejm. v případě závazků s trvalým či opětujícím se plněním, v UNIDROIT zcela odlišné pojetí, důsledkem zmeškání lhůty není ztráta práva

Proces renegociace II

- § 1766 OZ dává následně stranám na kontraktační jednání přiměřenou lhůtu.
- Ani formou vyvratitelné domněnky nestanovuje její délku. Uplyne-li tato lhůta, může o změně nebo zrušení závazku rozhodnout soud. Pokud by byl návrh podán před jejím uplynutím, musel by soud žalobu zamítnout jako předčasnou.
- Výjimka: pokud protistrana vůbec odmítne do kontraktačního jednání vstoupit, nedává rozumný smysl, proč na uplynutí nějaké lhůty trvat. Tj. po dotčené straně se vyžaduje, aby učinila protistraně výzvu k obnovení negociací za účelem nalezení **spravedlivého řešení a být připravena vést jednání.**

Kdo je oprávněn podat návrh?

Návrh soudu na změnu nebo zrušení závazku může podat nejen *hardshipem* dotčená strana, ale i její protistrana.

I ona může mít právní zájem na takovém rozhodnutí, např. aby bylo vysloveno, že závazek dotčené strany je sice nižší, avšak stále trvá (Lavický, P., 2015)

Rozhodnutí soudu

- Vázanost soudu žalobou je otázkou procesního práva, úprava v § 153 odst. 2 OSŘ: soud není žalobou vázán jenom tehdy, vyplývá-li z právního předpisu určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky.
- Je § 1766/1 OZ případem vypořádání právního vztahu mezi účastníky, nebo jde o samostatnou kategorii, kdy soud může překročit návrh? Praktický dopad: při posuzování rozsahu přezkumné činnosti v rámci opravných řízení (§ 212, § 235d, § 242 odst. 2 OSŘ). Závěr: podřadit § 1766/1 OZ pod § 153/2 OSŘ, jde o způsob vypořádání vztahu mezi účastníky; to, že soud není žalobou vázán, pouze v tomto případě

Rozhodnutí soudu

- Soud může rozhodnout tak, že
 - Žalobu (popř. vzájemnou žalobu) zamítne, závazek zruší nebo modifikuje
- Soud zamítne žalobu tehdy,
 - Neuplatnila-li dotčená strana právo na obnovení jednání o smlouvě u protistrany v přiměřené lhůtě poté, co změnu okolností musela zjistit (podpůrně 2 měsíce) - viz § 1766/2 OZ
 - neuplatní-li dotčená strana právo na obnovení jednání o smlouvě u protistrany vůbec
 - nebudou-li splněny předpoklady pro změnu nebo zrušení závazku plynoucí z § 1765 OZ (např. dotčená strana na sebe vzala riziko změny okolností, nebo změna není podstatná, či byla předvídatelná, ovlivnitelná apod.)
- V ostatních případech soud buď závazek změní, nebo zruší

Obsahová modifikace

- Obsahově může modifikace zejména spočívat v
 - Prodloužení lhůty k plnění
 - Zvýšení nebo snížení ceny
 - Zvýšení nebo snížení množství zboží, které má být dodáno
- Nelze-li závazek modifikovat tak, aby byla obnovena spravedlivá rovnováha v právech a povinnostech stran, nezbyvá nic jiného, než jej zrušit

Rozhodnutí soudu

- Priorita: udržení závazku, tj. jeho adaptace na nové okolnosti.
- Mění-li soud závazek, měl by ve výroku rozsudku uvést nové znění těch ustanovení smlouvy, která svým rozhodnutím modifikuje. Nestačí jenom obecné konstatování, že se obnovuje rovnováha práv a povinností stran
- Východisko řešení: zvláštní náklady, které byly vyvolány nepředvídatelnou změnou okolností, by neměla nést jenom jedna ze stran, ale měly by je sdílet obě strany

Rozhodnutí soudu (Lavický, 2015)

- Účinky *ex nunc*; změna působí od právní moci do budoucna, popř. i později, stanoví-li to rozsudek. Změna se tak proto nemůže dotknout těch kupř. opětujících se dávek nebo splátek, které dospěly před právní mocí rozhodnutí soudu. Pokud však byly opětující se dávky nebo splátky již uloženy předchozím rozsudkem, platí zvláštní režim § 163 OSŘ
- Rozhodnutí není exekučním titulem! Teprve pokud by povinná strana nesplnila závazek ani v modifikované podobě, mohla by oprávněná strana žalovat na plnění, a tak si v nalézacím řízení opatřit rozsudek, který by byl exekučním titulem.